A LUTHER-KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM FÜZETEI
SZERKESZTI D. KOVÁCS SÁNDOR
23.

KÉT EMLÉK A REFORMÁCIÓ KORÁBÓL

I. HANS SACHS: A WITTENBERGI FÜLEMILE
II. ANDREAE BÁLINT: AZ ISTEN IGAZ SZOLGÁJÁNAK JÓ ÉLETE

MINDKETTŐT FORDÍTOTTA:
D. PAYR SÁNDOR
egyetemi theol. tanár

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:
D. KOVÁCS SÁNDOR

A LUTHER-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI
ÚJ SOROZAT V. 23.

KIADJA A LUTHER-TÁRSASÁG
BUDAPEST, VIII., ÜLLŐI-ÚT 24
1939

Luther Márton arcképe.

A LUTHER-KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM FÜZETEI
SZERKESZTI D. KOVÁCS SÁNDOR
23.

KÉT EMLÉK A REFORMÁCIÓ KORÁBÓL

I. HANS SACHS: A WITTENBERGI FÜLEMILE
II. ANDREAE BÁLINT: AZ ISTEN IGAZ SZOLGÁJÁNAK JÓ ÉLETE

MINDKETTŐT FORDÍTOTTA:
D. PAYR SÁNDOR
egyetemi theol. tanár

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:
D. KOVÁCS SÁNDOR

A LUTHER-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI
ÚJ SOROZAT V. 23.

KIADJA A LUTHER-TÁRSASÁG
BUDAPEST, VIII., ÜLLŐI-ÚT 24
1939

E két irat közül, Hans Sachs műve először „A Mi otthonunk könyvesháza" című vállalat (szerk. dr. Masznyik Endre és Stromp László) első füzeteképen jelent meg 1893-ban Pozsonyban s azóta teljesen elfogyott. E kiadásban a fordító Pásztor Sándor néven szerepelt. Andreae Bálint versét pedig az Evang. Egyház és Iskola 1890. évi folyama közölte első ízben. Önállóan sohasem jelent meg.

E kiadvánnyal az elhúnyt nagy történettudós emlékének hódol a Luther-Társaság. A sajtó alá rendezést tanítványa, Kovács Sándor végezte.

Hornyánszky Viktor R.-T. magyar királyi udvari könyvnyomda, Budapest.
96.005. — Felelős vezető: Nemes Lajos.

D. Payr Sándor
emlékének

Hans Sachs (Szaksz János) arcképe.

A Wittenbergi Fülemile.

Szaksz Jánosnak, a nürnbergi híres vargának és mesterdalnoknak verse.

Fordította és bevezetéssel ellátta:

Payr Pásztor Sándor.

Előljáró beszéd.

Nyájas Olvasó! Egy minden tekintetben érdekes és figyelemre méltó férfiút akarok előtted bemutatni, még pedig egyik híres és minket is közelről érdeklő verses munkájával. Ő ugyan nem hazánkfia volt, de a nagyot és dicsőt tisztelnünk kell minden nemzetben. Annál a viszonynál fogva pedig, amelyben e férfiú nagy reformátorunkkal, Luther Mártonnal állott, nem is lehet ő már előttünk egészen idegen.

Tehát nem mai emberről, hanem Luthernek kortársáról van szó. Íme ismét csak a régi jó öregekkel hozakodunk elő. *Szaksz János,* vagy amint a német mondja: Hans Sachs emez érdemes férfiúnak neve. Norinbergában, a mai kiejtés szerint: Nürnbergben, Bajorországban született 1494-ben s így csak 11 évvel volt fiatalabb Luthernél. Életének javarészét is itt a szülővárosában töltötte és itt fejtette ki többoldalú áldásos munkásságát.

Foglalkozására nézve versíró volt és csizmadia. Úgy-e bár, Kedves Olvasóm, szinte hajlandó vagy mindjárt közbe szólni: „Varga, maradj csak a kaptafánál!“ No, de erről az egy vargáról elmondhatjuk az egyszer, hogy ez a versírással nem fogott csizmadiát, bármennyire ez volt is: sőt az érceknél is maradandóbb emléket állított vele magának. A sarukat, amelyeket ez a híres varga készített, rég elkoptatta már a világ, amint hogy elkoptak magok az azokat viselő emberek is; de az elméjéből kikerült versek még mindig újak s bennök él még mesterük is. Íme, 400 esztendő multán is, hazájának határain messze túl, olvassuk azokat s felvidámul szívünk. Mert nem holmi olyan álmos, vizenyős versfaragó volt ám a mi Szaksz Jánosunk, amilyen száza-

val terem ma is; hanem eleveneszű, jókedvű író, aki míg tanított, mulattatott is, így kötvén össze a hasznossal a kellemeset. Bizony sok tekintetben szellemi rokona volt ő Luthernek, az ő nagy kortársának.

De hát csizmadia mesterember létére, hogy vihette valaki annyira, hogy olyan szép és értékes verseket írjon, amilyeneket még ma is szívesen olvas a legműveltebb ember is? Az akkori világban az iparosok jobban megbecsülték ám magukat is, mesterségüket is, mint mostanság. Tanultak, művelődtek, a mesterségüket pedig nem hagyták ott azonnal a faképnél, mihelyt az Isten egy kicsit feljebb vitte a dolgukat. Csak sajnálni lehet azt mai nap, hogy amelyik iparosnak egy kissé jobb írása van s egy kis házat vagy néhány hold földet szerzett, az menten otthagyja a műhelyes kötényét és beöltözik úrnak, birtokosnak, kisvárosi tanácsosnak vagy éppen penzionált háziúrnak. Hej, pedig van ezeknek a Szakszéknak egy közmondásuk, amely magyarán mondva ez volna körülbelül: „Kinek jó a mestersége — Még aranyért se cserélje." De aztán gazdagodnak, vagyonosodnak is ám! Míg a magyar ember, sajnos, csak úr akar lenni — munka nélkül.

Nagy dícséretére szolgál Szaksz János apjának, aki maga jóravaló szabómester volt, hogy bár fiát mesterségre szánta, mégis előbb szorgalmasan iskoláztatta. Így elvégezte a fiú az akkori gimnázium-féle iskolákat s mikor 16 éves korában vargainasnak beállott, olyan okos, tanult ifjúember volt már, hogy még diákul is tudott.

Az akkori iparosok műveltebb állapotára és szelídebb kedvtöltéseire ismerhetünk az azonidőbeli, úgynevezett mesterdalnok-egyesületekből, amelyek céhek módjára voltak szervezve jobbadán polgári származású tagokból. Ezek az egyesületükben ápolt és szigorú szabályok szerint kimért dalokat nem csak énekelték, hanem a zenéhez magok is írtak megfelelő versszöveget. Gondoljuk csak meg, micsoda nehézségekkel jár mai nap csak egy egyszerű iparosdalárdának puszta alapítása és fenntartása. Íme a régiek mennyire túlszárnyaltak bennünket! No, de az ilyen műkedvelősködést csak módjával, kellemes szórakozásul, nem pedig szakszerű foglalkozásul ajánljuk. Mert itt sem lehet két úr-

nak szolgálni. És én egy csizmadiasegédet, aki szép, formás, se bő, se szűk lábbelit készít számomra, mindíg többre becsülök, mint egy másikat, aki talán a „Falu rosszának" összes dalait sorba elénekli, vagy talán még Göndör Sándor szerepét is eljátssza úgy ahogy, de a mesterségében meg kontár. És bizony szánalmasak azok a szegény szabólegények, akik valami képzelt dicsőségtől űzetve, fel-felutaznak évenként Budapestre a Népszínháznak énekpróbáira, hogy ott az elprédált költségen kívül cérnaszálvékony hangjukért még ki is nevessék őket; holott azalatt otthon kifogástalan pantallókat készítettek volna és a legényegyleti karmester nagyobb elismeréssel adózott volna az énekpróbáért. Az igazi tehetség amúgy is utat tör magának, azt nem lehet elfojtani; különben pedig ritka ez, mint a fehér holló.

Két évig tartó inaskodása alatt ismerkedett meg Szaksz Jánosunk valami Nonnenbek nevű becsületes takácsmester révén a mesterdalnokoknak iskolájával és ez elhatározó befolyással volt az ő későbbi pályafutására. Mint mesterlegényeknél szokás, felszabadulása után Jánosunk szintén felvette a batyut és elment vándorolni. Sok híres várost bejárt, köztük Salzburgot, Münchent, Frankfurtot, Kölnt. Egy ideig a császár udvarában is szolgált mint udvari vadász s itteni tartózkodása még hajlandóbbá tette a versírói foglalkozás iránt. Vándorlása alatt is szorgalmasan látogatta a mesterdalnok-iskolákat, sőt azokban maga is tanított, s 19 éves korában írta első verseit. S igen jellemző reá nézve, hogy első költeménye vallásos ének volt és így költészetének zsengéit, mint maga mondá: „nem földi hiú dolgoknak, hanem Isten dícséretének áldozá, hálás köszönetül a neki adományozott költői tehetségért."

Ilyen szép költői tehetség birtokában is azonban az ifjú mesterlegény 5 évi vándorlás után ismeretekkel és tapasztalatokkal megrakodva visszatért 1515-ben szülővárosába, Nürnbergbe, megcsinálta remekét, beállt a céhbe és mint jóravaló vargamester megtelepedvén, üzletet nyitott. Mint aféle kezdő ember megnősült és olyan komolyan vette mesterségét, hogy emiatt egy időre bizony a lantot is szegre akasztotta, nem verselt.

Házasságának és önálló megtelepedésének első éveibe esett azon nagy mozgalom, amelyet Luther Mártonnak Wittenbergben való fellépése egész Európában, elsősorban pedig Németországban keltett. Egy ilyen hírt a felvilágosodott eszű és nemes gondolkozású polgárember már, hogy is vehetett volna hidegen és érdeklődés nélkül. De könnyelmű és elhamarkodó sem volt ám elhatározásában. Nem tartozott azok közé, akik minden új dologból divatot csinálnak s akármilyen balgaság is, kapva kapnak rajta. Ő először is azt kérdezte: hadd lássuk hát, milyen ember az a Luther, mit tanít és mit akar? E célból beszerezte Luthernek és barátainak iratait. 1521-ben már nem kevesebb, mint 40 reformátori irat volt birtokában. Sőt tovább ment. Luthernek bibliafordítását is kutató elmével át meg áttanulmányozta s azon meggyőződésre jutott ebből, hogy Luthernek fellépése teljesen jogosult; nem emberi tudományt hirdet ő, hanem Krisztusnak tiszta evangyéliomát. S bármily kegyelettel viseltetett is régi egyháza iránt, mint elfogulatlan ember, legjobb barátjának mégis csak az igazságot tartotta és a meggyőződésnek egész határozottságával, habozás nélkül állott Luther pártjára.

Ezt az elhatározást egy szép és tanulságos költeményében jelentette ki, amelyben egyszersmind lelkesedve köszönti Luthert, mint az új kor hajnalának édesszavú fülemiléjét. „A wittenbergi fülemile“ című versét már 1523-ban írta Szaksz, tehát hat évvel a 95 tételnek kiszegezése és két évvel Luthernek a wormsi birodalmi gyűlésen volt megjelenése után. S hogy ezt a verset lehetőleg szószerint, hű magyar fordításban bemutassam, ez a célja az én kis könyvecskémnek.

Olvasd ezt, Nyájas Olvasó, ama nevezetes vargamestert megillető figyelemmel és a mi nagy Lutherünknek s az egész reformáció ügyének tartozó tisztelettel. Meglásd, história is lesz ebben, meg tanulság is. Én azt hiszem, hogy a te evangélikus hited erős és jó táplálékot talál majd e kurta verssorokban. Luthernek is jóleshetett annak idején, hogy a messze Nürnbergben ilyen lelkes barátot talált a híres népköltőben. Ellensége hiszen amúgyis volt elég. A polgári származásúak közül alig volt Luthernek tevé-

kenyebb munkatársa, mint ez a különben békés és csendes nürnbergi varga.

Szaksz János ennél sokkal többet tett még a reformáció ügyéért. Szóval és tettel, verssel és folyóbeszéddel, ahol csak tehette, megkedveltette Luthernek tanait. Számos szép egyházi éneket írt, zsoltárokat és bibliai történeteket versbe foglalt. Így a hagyomány az ő énekének tartja a németből fordított „Mire bánkódol óh te én szívem" (Warum betrübst du dich mein Herz) kezdetű éneket, mely a régi graduálban és a régi dunántúli énekeskönyvben is megtalálható 567. szám alatt. Mint népszerű költő és tekintélyes polgár az ő példájával is sokat használt Luther ügyének. Ily nevezetes és híres embernek a régi egyházból való kilépése már nagy feltűnést keltett a városban, de később a nürnbergiek igazat adtak neki és egész Nürnberg városa, leginkább Szaksz Jánosnak befolyása alatt hódolt meg a reformációnak és később is egyik legerősebb támasza maradt.

További életfolyásából még csak annyit említek meg, hogy késő vénséget ért békés nyugalomban és megelégedésben; 82 éves korában tért meg az ő atyáihoz. Kétszer nősült és első nejétől 7 gyermeke született, akiknek halálát fájdalommal kellett megérnie; második és hozzá képest igen fiatal nejével szintén békés családi életet élt. Mesterségét késő vénségéig űzte, de a verselésben a közbejött szomorú események: haláleset, háború, dögvész stb. többször megzavarták. Mint versíró olyan termékeny volt, hogy munkáinak száma több ezerre rúg.

Szaksz János igaz meggyőződésből volt buzgó, vallásos ember. Bármily tréfásak némely költeményei, de tudott ő komolyan is írni. És különösen ott, ahol a maga életét írja le, a legszebben nyilatkozik a hitről, vallásról, akár egy pap sem különben. Minden előmenetelét, minden szerencséjét, valamint vidám jókedvét és megelégedését a jó Istennek köszöni, csak őt áldja érte. Íme ez a keresztény embernek szép tulajdonsága. Más közönséges embert az ő szép elmebeli tehetsége talán elkapatott volna, talán kalandos, kóborló életre csábított volna, de őt a vallásosság alázatra tanította; megmaradt otthon és példás polgári életet élt csa-

ládjának, szülőhelyének, hazájának és egyházának hasznára és dicsőségére.

Ilyen vallásos szellemet, alapos bibliai ismeretet és az egyház történetében jártasságot árul el a már említett és most itt következő híres verse is, melyet szeretettel ajánlok a Nyájas Olvasónak. Ami szép gondolat van benne, az nem az enyém, hanem a jó vargamesteré. Én csak magyar zubbonyt adtam az ő szellemi gyermekére. Ha néhol nem jól áll neki, talán szűk vagy éppen ráncot vet, bocsásd meg, Édes Olvasóm, mert a szabóságot is tanulni kell, én pedig nem vagyok céhbeli. Remeket kellene előbb készítenem, hogy oda felvegyenek.

De így is olvasd azt, amit adok, jókedvvel és lelki haszonnal!

Írám 1893. év július havában.

A fordító.

Nürnberg képe.

A WITTENBERGI FÜLEMILE.

Hajnalodik, ébredjetek!
Vidám daltól zeng a berek.
Halld, mint csattog a *fülmile,*
Csak úgy cseng a bérc, völgy bele!

Az éj elszállt nyugot felé,
Keletről a nap elveré;
A hajnal is lángvörösen
A felhőknek hadat üzen,
S míg ezekből a nap kilép,
Lejártan áll a Hold odébb.
Mért lőn ez oly sápadt, holott
Csalóka fényt még csak adott?!
Ennél tévedt el a *juhnyáj,*
Elvakítván a félhomály,
S legelőjét és pásztorát
Elhagyva, elvonult odább
A vadonba, tévutakra,
Ahova őt a hold csalta.

Itt *oroszlán* szavát hallva
A nyáj menten átcsap arra,

S addig csalja e színlelő,
Míg elmarad a *legelő.*
A nyáj így pusztába jutott,
Evett tövist, gyimet, gyomot.
Sőt már élte forgott kockán,
Tőrbe csalta az oroszlán;
Mert kit elérnek körmei,
Szétszabja ez, le is nyeli.
S hol ily nagy a lakoma,
Jön oda sok *farkas* koma.
Ezek is a szegény falkát
Fejik, nyírik, tépik, falják.
A fűben meg sok a *kígyó,*
A szegény nyáj vérét szívó,
Mely így szinte már a csontig
Összeaszva mind leromlik.

Így mult el egy hosszú éjjel,
A nyájt mi sem ébreszté fel;
Míg a fülemile dala
Az új napról hírt nem ada.
Ez a vadat s rossz legelőt
Felfedi most a nyáj előtt.
Bezzeg ezért az oroszlán
Fel is kel ám nagy mogorván;
Orvul a csalogányra les,
Ha eléri, bíz oda vesz.
Feldühödt a kis madárra,
Hogy végnapját prófétálja.
Ámde hiába üldözé,
Elbujt az a tövis közé
S ottan vígan tovább dalol,
Nem éri már a vad utól.

A királylyal egyéb sok vad
Fogát feni és csikorgat.
Macska, vadkan, kos, vadszamár,[1])

[1]) A néhol kissé erősebb kifejezés azon kornak ízlése szerint ítélendő meg.

A Wittenbergi Fülemile német kiadásának címlapja.

Ki amint tud, rá kiabál.
E lárma is de csak semmi,
A fülmile mind túlzengi.
Amott meg a *viperafaj* . . .
Van sziszegés, van nagy zsivaj!
Mind a nap világtól retteg,
Hogy nem marad a nyáj veszteg,
Melyből a hosszú éjen át
Hasukat úgy meghizlalák.

Ezért kedves az oroszlán
S megmaradnak az ő kosztján.
Mit nekik a fülemile?!...
Azt érje a pokol tüze!
Békáknak is brekegése
A fülemle énekére
Felhallatszik a mocsárból,
Félnek, vizök hogy elpártol.
A *vadlúd* is mondja: gág, gág!
Nem tetszik a világosság,
S mind azt kérdi egyszeribe:
„Mi újat zeng a fülmile?
Hogy feljött a nap új fénynyel?
Hiszen nem csak a nap érlel,
A holdnak is van csak fénye!
Maradt vón hát a fészkébe
S a nyájat most ne verné fel...
Óh, hogy tűzön égessék el?“ —
Hiába e gyilkos lárma,
Felsüt már a nap világa;
S ahogy most a csalogány szól,
Kevés marad ott a nyájból;
Visszavágyik, ki elpártolt,
Keresi a régi pásztort.
S ők is már nagy örömzajjal
Hirdetik, hogy itt a hajnal;
Bár rájok is a fenevad
Agyarkodva sokszor lecsap
És üldözi a végletig,
Míg csak vérök nem hull nekik,
Hogy ekkép az új napkeltét
Másfelé ne hírescteljék.
Pedig a nap fényessége
Nem szorul rá a beszédre.
De hogy megértsétek jobban,
Fülmilének kit mondottam,
Kimondom hát: *Luther Márton*,
Ő a vezér az új párton.

Ama barát Wittenbergben
Szent Ágoston szerzetében.
Az éjből ím ez felkeltett,
Melyben bolygánk holdfény mellett.
A *holdvilág* az emberész,
Mely egyszer vak, másszor merész,
S a szofisták[2]) tekervénye
Kötve tartja négy száz éve;
Az ember ez után menve
Az utat eltévesztette,
Jézusát már nem vallotta,
Kibujdosott a vadonba.

Az *oroszlán* Leo[3]) pápa,
A vadon az ő országa;
Minket ebben tévesztett el
Sok furfanggal, ravasz csellel.
S *legelőre* így vezete,
Ím az Isten tisztelete;
Ki barát lesz, ki apáca,
Ennek van most virágzása.
A pap fejét borotválja,
S csuklyás ruhát ölt magára;
Aztán kora virradattól
Éjféltájig imát morzsol;
Virraszt, bőjtöl, fohászkodik,
Térdel, bókol, hajladozik.
S míg így bókláz ide s tova,
Zúg a harang s az orgona.
Majd zászlóval és gyertyával
Egy vagy több fel- s alá járdal.
Ez tömjénez, az meg szentöl,
Majd megfulni a nagy füsttől.
Vizet, viaszt, sót szentelnek,
Nagy kelete van mind ennek.

[2]) Furfangos okoskodásaikról ismert világi bölcsek.
[3]) Leo, latin szó, éppen oroszlánt jelent. Leóról van szó.

S szintén így a laikusok[4])
Tudják, mi itt a fődolog.
Gyertyát vagy mást áldoz, ki tud,
Vagy egy szenthez járnak búcsút.
Szigorúan tartnak bőjtöt
S gyónnak, ha eszökbe ötlött.
Vagy akinek van rá kedve,
Beáll holmi szent egyletbe.
Az ereklyét és szent képet
Csókolják a fehérnépek.
Ki kápolnát, ki meg misét
Fundál, ahogy teszi szerét.
Ismét mások nagy költséggel
A szent oltárt diszítik fel.
Miseruha vagy egy kehely,
Ajándékul minden elkel.
Szobor vagy kép, ez sem hitvány,
De jobb egy bő alapítvány.
S ez aztán — istentisztelet,
A pápa lám ilyet szeret.
S ki így teszen, úgy tanítja,
Az előtt az ég már nyitva.
De azt hiszem, nagyot hibáz,
Nem tud erről a szent írás.
Ez csak ember találmánya
S Máté[5]) már azt mondja rája:
„Ne emberi parancsolat
Szerint tiszteld te az Urat.
S amit nem az Úr plántála,
Azt egykor majd kigyomlálja."
Halld e szót, te egyházi rend,
Nézd, a hibád mennyire ment!

S nézzük most a gyilkos *hurkot,*
Amelyet a pápa sodrott!
A sok kánon, parancs, törvény,

[4]) A nem papok.
[5]) Máté ev. 15. r. 9. és 13. v.

Mitegy háló avagy örvény,
Krisztus nyáját körülfogja,
S nem könnyűség bíz a dolga.
Ki évenként gyónni nem jön,
Arra átok vár és börtön.
Átok tiltja meg a kelyhet,
Melylyel a nép nem is élhet.
Minden évben negyven napra
Átokkal van a bőjt szabva.
Van még aztán száz terminus,
Mikor szintén tilos a hús.
Sok az ünnep és sok napon
Tilos minden lakodalom.
Komaságba, rokonságba
Házasodni ki van zárva.
A barát meg és aki pap
Feleséget éppen nem kap;
Ámde ágyast, no azt tarthat...
Féljen is ám a leányhad!
Így Istennek ellenére
Van a pápa sok törvénye
S a lelkeket maga hajtja
Nyakra-főre kárhozatba,
Mindezt már megjósolta Pál[6])
Levelében, ahol ez áll:
„A szent lélek nyilván mondja,
Hogy az utolsó napokba
Sokan elhagyják a hitet,
Kiket sátán elszédített;
S házasságra, eledelre,
Melyért hálát adni kellne,
Mert a jó Istentől vannak,
Rá vetik a nagy tilalmat."
Én azt hiszem, e dologról
Nyiltan szól itt az apostol.

[6]) I. Timoth. 4. r. 1—4. v.

S lássuk hát a *farkasokat,*
Kiket a pápa tartogat!
Ezek is, mint ő, zsarnokok,
Annyan vannak, hogy szinte sok.
Érsek, püspök, prépost, apát,
Plébános... ki tudná sorát!
Mind csak földi tant hirdetnek,
Az ige nem kell ezeknek.
S hogy itt minden pénzre megy ki,
Beláthatja azt mindenki.
A keresztség már pénzt kóstál,
Bérmálásért szintén sok jár,
Gyóntatásért újra pénz kell,
És így van ez a misével.
Lakodalom, haláleset, —
Mindegyikért a nép fizet.
Akinek nincs, azt szorítják,
Így mellesztik a nyáj gyapját.
S amit hoz e simonia,[7])
Azt fölözi az uzsora;
Húsz forintra mérő rozs jár, —
Bizony *birkanyírás* ez már.

Ezen felül jár a dézsma,
Ez a néptől szedett préda.
Minden pap egy-egy kis Isten,
Kiátkoz, ha pénzed nincsen.
Robotol a nép egész nap,
Ezalatt meg a derék pap
A kocsmában ül és dőzsöl...
Van pénz s futja az időből!
Misegarast ők teszik el
S mit ünnepen áldozni kell.
Ezen felül koledálva
El is járnak házról-házra.

[7]) A szent dolgokkal való üzérkedés, így nevezve Simon Mágus után, aki pénzért akarta megvenni a Szentlélek ajándékát. (Apost. csel. 8. r. 18—20. v.)

Búcsúnak is ők örülnek,
Ereklyékkel vásárt űznek;
Bűnbocsátó cédulákkal,
Templomba tett ládikákkal
Szívják, *fejik* a nyáj tejit...
A nép gondját így viselik.
És amennyi barát koldul,
Bizony ez már sok a jóbul.
Az Antal pap, a Bálint pap,
Bár sokszor jő, csak megint kap,
Mert sok csudatörténetet
Tudnak, mi itt-ott megesett;
S asszonyt, férfit okkal-móddal
Megkennek egy szamárfoggal.
Máson másképp vágnak eret:
Egyleti tag lesz és — fizet.

S most jönnek a rómaiak,
Ez a tisztes, derék csapat!
Egész láda cédulát hord
S zászló alatt üt itt sátort.
Veres kereszt a címtábla
S megkezdődik a szent lárma:[8])
„Asszony, férfi csak izibe,
Ki-ki pénzzel jöjjön ide!
Nincsen többé purgatórjom,
Ki-ki nálam vásároljon!
Mihelyt a pénz ide csörren,
A lélek már égbe röppen!"
Kit nem igaz jószág terhel,
Így könnyebbül olcsó szerrel;
És a búcsú-levelekkel
Jó vásár van, minden elkel.
Ily nagy ím a vállalkozás,
De uraim, ez már — *nyúzás.*

[8]) A bűnbocsátó cédulákkal való kereskedésnek szokott vásári jelenete, amint azt Tetzel is űzte.

Hát azután hogy van ottan
A püspöki udvarokban?
Van itt officiárius,
Pedellus és nótárius,
Egyház jogát ezek értik,
Koppasztják az asszonyt, férfit.
Ők bontják a házas frigyet,
Azét persze, aki fizet.
Mást meg nőhöz is juttatnak
Eme földi nagy hatalmak.
És mit tesznek a gyónókkal!
Bizony az is kevés jót hall,
Aki míg a bőjt le nem telt,
Húst evett vagy tojásételt.
És ezt oly szigorún veszik,
Mintha ölt volna mindegyik.
Az átkot meg csak úgy szórják,
Kötvén hozzá nehéz próbát.
Íme minden szabad nekik,
Szegény népet így préselik.
Pedig az is már sokra rúg,
Ami kárt tesz vadászatuk.
Falvaikban rabló, tolvaj
Tűrve van, mi szinte nagy baj
Sőt amikor eszébe jut,
A püspök is kezd háborút;
Kardját testvérvérbe mártja
S itt marad az özvegy, árva;
Falut várost rommá éget,
Sarcolva a szegény népet,
De ennek már nincsen mása,
Ez már a nyáj *mészárlása.*

Én úgy tudom, már Krisztus szól
Máténál[9]) ily farkasokról,
Kik juhbőrbe öltözködve
Lopódzanak közelünkbe,

[9]) Máté ev. 7. r. 15—20. v.

Ámde körmük előtűnik,
Rá mutatnak gyümölcseik.
S így fejti meg ezt Márkusnál:[10])
„Mindazoktól óvakodjál,
Kinek írástudó nevük
S hosszú köntös öltözetük;
Kik azt nagyon is szeretik,
Hogy piacon köszönj nekik;
S keresik az első helyet
Lakomán, ahol csak lehet;
Özvegyek házát felélik,
S imádkoznak utcán végig.
De majd Isten elbán velök,
Keményebb lesz ítéletök."
Ez a *papság állapotja,*
Ím az Úr hogy lerajzolta,
Mintha csak épp most járna itt,
Minden szó úgy rá bizonyít.

És a *kígyók,* kik a nyájra
Járnak: *barát* és *apáca,*
Övék a jó cselekedet,[11])
Melyből pénzen venni lehet;
De sajt, tojás, faggyú és zsír
Náluk szinte értékkel bír;
Vagy ha tyúkot, bort, húst, gabnát
Hozasz, ezért jobban adják.
Így élnek ők csupa készbül
S kamrájokban pénzre pénz gyűl,
Sok új forrást fedeznek fel
Imádsággal, egyletekkel,
S bármi balga mese sül ki,
A pápa megerősíti.

[10]) Márk. ev. 12. r. 38—40. v.

[11]) A középkori kath. egyház találta ki azt a tant, hogy a szenteknek felesleges érdemei is vannak s a jócselekedeteknek ezen feleslegéből adhat az egyház bocsánatot az élő és megholt bűnösöknek.

Pénzért búcsút ád a helynek,
S persze híre megy oszt ennek!
E bolondság, e sok mese
Minket már majd jégre vive.
Elhagytuk Isten igéjét
S tettünk, mint ők jónak vélték
Sok hiába való dolgot,
Miket Isten soh se mondott.
És feledve maradt a hit,
Pedig csupán ez üdvözít.
Így bolyongtunk szerte-széjjel,
Ez volt ama hosszú *éjjel.*

Majd negyedfél század óta
Vagyunk immár így megfogva
Kígyóktól és farkasoktól,
A pápai hatalomtól.
Míg nem Luther írt egy könyvben
„Papi visszaélés" ellen;
S ugyan ő volt, ki felfedé
A szent írást, mely Istené;
Szóval, tollal egyre-másra
Munkálkodik s már majd százra
Rúgnak népnek írt könyvei,
Akárki is megértheti.
S most elmondom hát, hogy miben
Áll *tartalmuk,* csak röviden.

A próféták és a törvény
Csak hajnalpir az üdv rendjén,
S Luther már itt kimutatja,
Hogy az ember a bűn rabja;
Rá is kihat Ádám bűne
S a törvényt ki sem tölti be.
Az erény csak látszólagos,
Mert benn a szív mindíg gonosz
És hajlandó a vétekre,
Mint ezt Mózes már jelezte.
Isten ezért haragra gyúl,
Bennünk meg a bűn átka dúl.

Ki átérzi e kínokat,
Abban ébred a bűntudat;
Belátja, mily gyenge, gyáva
S magát ezért megalázza.
Így támad egy fényes hajnal
A szent evangyéliommal.
Ez Krisztushoz viszen minket,
Aki minden bűnt megszüntet.
Magát adja áldozatul
S feloldoz a törvény alul.
Ő vele az Úr kegyelme,
Amint János[12]) jelentette:
„Ím az Istennek bárónya,
Ő vevé a bűnt magára!"
Krisztus[13]) is így szól különben:
„Nem az igazakhoz jöttem,
Bűnösökhöz jöttem inkább,
Mert az orvost ők áhítják."
Azt is mondja János verse:[14])
„Hogy az Isten úgy szerette
E világot, hogy egy fiát
Itt e földnek engedte át,
Hogy valaki hiszen benne,
Semmiképpen el ne veszne,
Hanem örök élte legyen."
Majd Krisztus így szól más helyen:[15])
„Valaki én bennem hiszen,
Meghalni nem fog sohasem."
Ímé ez itt az örömhír,
Beteg szívre ez a gyógyír.
Ki ezt hiszi és megtartja
S meg nem rendül bizodalma,
Azt, úgy mondjuk, újjá szülte
A tűz és az Isten lelke;

[12]) Ján. ev. I. r. 29. v.
[13]) Lukács ev. 5. r. 31. és 32. v.
[14]) Ján. ev. 3. r. 16. v.
[15]) Ján. ev. 11. r. 26. v.

Az megtisztul bűneitül
S az igében él egyedül,
Melyben ő már meg nem botol,
Kísértse bár ördög, pokol.
Az Istent is az szolgálja
Lélekben és igazságba,
Az az szíből őt szereti
S alá veti magát neki.
Csak őt tartja kegyelmesnek,
Habár borús napok lesznek;
Vígaszt keres csendesedve:
„Az Úr adta, el is vette!"
S tudja, hogyha bármi kárt vall,
Megsegíti Jézus által.
Legdrágább kincs azért a hit,
Már a földön ez boldogít.
S ki megmarad ilyen hitben,
Azt kedveli a jó Isten;
Akár pihen, akár fárad,
Arra mindíg áldás árad.
S az ilyen hit terjeszkedik
Szeretve a testvérekig;
Nem tesz rosszat, senkit se bánt,
Mindenkihez jó egyiránt;
Nem keresi maga hasznát,
Mint hogy vegyen, inkább ő ád;
Tanácscsal és segítséggel
Ott van mindenütt, ahol kell,
Minden embert akként pártol,
Amint ő is várná mástól.
Ím a lélek szent munkái.
A törvény is ebből áll ki.
S jegyezzük meg, csak ez lehet
Keresztyén jó cselekedet.
De nem, mintha lelkünk üdvét
Már ezek is megszereznék,
Mert az üdvöt én más úton,
Jézusért, hit által bírom.

Íme Luther tanítása,
Röviden ez a summája.

Ezért kelt föl Leo pápa,
Ez az, mi az orrát bántja;
Félti, hogy a sok annáta[16])
S más eféle elvész kárba;
Nem kell majd a búcsú levél,
Amelyből most oly könnyen él;
S Rómába majd senki sehol
Többé el nem zarándokol,
Hiába lesz jubileom,
Elmarad a sok milliom;
A sok pénz nem foly majd oda,
S nem ő lesz már a föld ura.
Nincs, ki neki már szót fogad,
Uralmának vége szakadt,
Mert kiderült az igazság.
Segítsen hát a ravaszság!....
Az igazat hogy elnyomja
Bölcs Frigyeshez üzen nyomba,
Hogy Luthert Rómába küldjék
S égessék el minden könyvét.
De, hál Isten, a fejdelem
A szent ügynek őre leszen,
Védő kezét kiterjeszti
S Luthert oda nem ereszti.
S hogy e fogás nem sikerült,
A pápa most Augsburgba küld
Lutherhez egy bíbornokot,[17])
Hogy ez őt kihallgassa ott.
S bár az írás Luther helyett
Maga szólt, hogy nem tévedett:
De a főpap azt kívánta,
Hallgasson el ezutánra.

[16]) Az egyházi hivataloknak első évi jövedelme, melyet üresedéskor a pápának kellett fizetni.

[17]) Kajetán bíbornok.

A pápa így sem ére célt,
Átok alá veté ezért
Kihallgatás nélkül Luthert
S mind, ki hozzá szegődni mert.
De Luther csak írt ám újra,
Nem rettenté el a bulla.
Végre is a császár Wormsba
Hívja s felelőre vonja.
Itten eme nagy gyűlésen
Sok ellene áll most résen,
Kik kereken követelik:
Vonja vissza a könyveit.
De vitára vele senki,
Hogy legyűrje, nem megyen ki.
Ezért hajszálnyit se engedt,
Megmaradt az Írás mellett.
Innen elment szerencsésen
Jó födözet várt rá készen.

S tovább a *vadkan:* doktor Eck,[18])
Kit Lipcsében ugrata meg;
A *kecskebak* pedig Emzer,[19])
Apácák közt ki nagy mester;
Murner tovább,[20]) mint a *macska*
A pápáért rád rohanna;
Aleweld[21]) meg mint *vad szamár,*
Oly goromba, holott tanár;
S Cochlaeus[22]) a *csigabiga,*
Ebben is volt elég hiba.
Ez az öt és mások többen
Sokat írtak Luther ellen;
De Luther is kész volt erre
S mindnyájukat leteperte.

[18]) Luthert a pápa nevezi így a bullában. Méltán adhatja tehát vissza Luther barátja a titulust a pápa buzgó védőjének.
[19]) Emser családi címerében volt egy kecskebak-fej.
[20]) Híres gúnyiratokat írt Luther ellen.
[21]) Lipcsei franciskánus barát és tanár.
[22]) Cochlaea, latin szó, a magyarban csiga.

Mert ő csak a Szent Írásra
Épít s nem a hagyományra;
S hogy az szent és eredeti,
A köznép is megértheti.

Ezért bőszült a *kígyófaj,*
Ez a barát- s apácaraj,
Ős hívei az ármánynak,
Akik mostan így lármáznak:
„Luther a Szent Írást vallja,
De hát hol a pecsét rajta,
Hogy mind igaz a Szent Írás?
Így amit mond, csak ámítás!
Azért ne higyjetek abban,
Mert csak Róma csalhatatlan.
Minél több jó cselekedet,
Pápa iránt mély tisztelet,
Sok áldozat, alapítvány:
Ez az, amit Isten kíván.
Mondassatok sokszor misét,
S nem látjátok pokol tüzét;
A szenteket tiszteljétek
S járjátok a vecsernyéket:
Maholnap elmentek innen,
Vegyetek részt műveinkben;
Mi kántálunk helyettetek,
Míg ti jó ízűn pihentek!"
De Istent hogy kell tisztelni
Igazán: ez náluk semmi.
Erről hallgat a krónika,
Ezt kinek sem kell tudnia.
E helyett a népet inkább
Hízelgéssel bolondítják.
Hej, mert a bor fogytán van már
S kevés gabnát rejt a magtár!
Fáj, hogy már oly szűken adnak,
Bár szegénységet fogadtak!
Most nézzétek, miként tombol
E had, hogy nincs már a jóból!

Lutherre mit rá nem kennek,
Ki nékik csak gaz eretnek!
S habár ebben mind vakmerő,
Nyílt fővel egy sem áll elő,
S ki-ki úgy, amint hozzá ért,
Őt szidja a bibliáért.

A tó s benne a sok *béka:*
A professzor és kathedra,
Ez is mind Lutherre brekeg,
De az Írás nincs mellettek,
E nép is fél, hogy majd kárt vall
Bölcsészetük az Írással
S nem úgy lesz, mint volt régesrég,
Hogy ők azt elferdíthették.
Tovább aztán a *vadludak:*
A laikus atyafiak.
Átkot, szitkot szórva ezek
Így szólnak (mert nincs több eszek):
„Mit akar itt ez a barát?
Rontani az egyház tanát?
Mit sem ér a cselekedet
S szentet nem illet tisztelet?
Magunk járuljunk Istenhez,
Közbenjárónk a szent nem lesz?
Mit se adjunk a búcsúra
És a bőjtre? no ez fura,
Mikor ez oly ősi szokás,
Mint vezeklés s meg annyi más!
S ki egy külön papi rendet,
Mint bűnt, hibát, úgy tekintett,
Ki a pápát megvetette
S nyilt lázadás minden tette,
Ki szerint Jézus üdvözít
S ehhez elég volna a hit!...
Azt hiszem, e barát bolond,
Okos ilyent aligha mond.
Hisz az Írást már régesrég
Akárhányan ismerhették.

Vagy tán eszét vesztette mind,
Kik akkor éltek: őseink?
Az egyház sok század óta
Ezt egyformán tanította;
Nincs is ebben semmi hiba,
Mert ez minket nem ámíta.
Azért én a régi hitben
Megmaradok mind végiglen.
Luthert meg ám tűzbe vessék,
Hadd vesszen az új mesterség!"

Így beszél az asszonysereg
S velök a sok balga öreg,
Akik csak fogcsikorogva
Néznek az evangyéljomra.
De csak ebben az üdvösség,
Azok ám nyelvöket öltsék:
Napfényre jött az igazság
S ezt többé már ki nem oltják.
Ezért a hű keresztyének
Jézushoz mind visszatérnek,
Ki megváltott vére árán
S rajta nem fog semmi ármány.
A pápa már nem parancsol,
Kibukott a hatalomból;
Győzelemre jut az Ige,
Ezt hallani most széltibe.

A püspökök erőlködnek
S nyomukban a fejedelmek
Mind a vérre szomjúhoznak.
Hej, veszte lesz sok pásztornak!
Ezeket is már fogdossák,
Hogy tanukat visszavonják;
S aki meg nem hajol nekik,
Azt máglyával ijesztgetik.
Így jár a nyáj tövisek közt!
Felhasználnak minden eszközt.
Egy részük jár vasbilincsben,

Másiknak már hona sincsen.
Luthernek jó, bölcs könyveit
Országszerte elégetik
S hogy tovább ne terjesszék el,
Tiltja jószág- és fejvétel.
Más gyermeket s nőt veszíte...
Ez az Antikrisztus műve.
De Jézus ezt már előre
Máténál[23]) így jövendölte:
„Ím titeket kibocsátlak,
Mint farkasok közé nyájat,
Mint a kígyók, oly eszesek,
S mint galambok oly szelídek
Legyetek itt e világban,
Ahol annyi csalárdság van.
Mert majd ítéletre vonnak,
Sokszor meg is ostoroznak,
Tiszttartók és fejedelmek
Elé is majd elvezetnek,
Hol mindenütt nagy veszélyben
Forgolódtok ti én értem.
De hogy itten mit mondotok,
Arra ne legyen gondotok;
Megtanít majd a Szent Lélek,
Mire leszen ott szükségtek.
Testvért testvér üldözi majd,
Rokon rokont halálba hajt;
Titeket is ezer baj ér
S csupán csak az én nevemér,
De ki megáll mind végiglen,
Üdvözül fenn az egekben.
Ha üldöznek egy városban,
Menjetek más helyre gyorsan
S habár meg is kell halnotok,
Az Úrért, ez dicső dolog.
A testet itt ám öljék meg,
Csak ne valljon kárt a lélek!"

[23]) Máté ev. 10. r 16—28. v.

Keresztyének ezt halljátok,
Habár fogság vár reátok,
Az Igét el ne ejtsétek,
Inkább veszszen vagyon, élet.
Felkiált még Ábel vére
Kain ellen a nagy égre
S elbukik majd végezetre
A gonoszság fejedelme.

János Jelenéseiben[24])
Megírta ezt elég híven.
Amaz angyal kétszer szól ott:
„A nagy Babylon leomlott!
S az ördögnek lőn tanyája;
Melyben ittas és parázna
Mind a népség, mind a király,
Egyik se jobb a másiknál,
Mert lelkekkel üzérkednek."

S folytatása is van ennek:
„És hallék egy más szózatot,
Babylonból kifussatok,
Én népem, hogy ne legyetek
Bűneiben ti részesek,
Melyek már felhatnak égig
S az Úr majd megfizet nékik;
S ti is duplán büntessétek
Azért, amit tett ti néktek.
Mert azt mondja még szívében:
Mint királyné ülök itten
S a szent vértől ittasodva
Jó kedvének nincsen fogyta.
De majd egy nap csak rá talál
A kín, csapás és éhhalál
És ott pusztul el a tűzben,
Mert hatalmas a nagy Isten."

[24]) Ján. jel. 18. r. 2—8. v.

E jeleket mind egy sorba
Már Dániel[25]) felsorolta,
És kitetszik minden nyomon,
Hogy e bűnös, nagy Babylon
Jelenti a pápaságot,
Mit János így magyarázott.

Azért ti hű keresztyének,
Tőletek csak egyet kérek:
Hagyjátok a pápát oda...
Krisztus a nyáj hű pásztora;
Aki magát a halálra
Adta értünk és megváltta.
Segíteni egyedül Ő
Tud az áldott Üdvözítő.
Egész világ benne higyjen
S mondja reá: ez úgy légyen!

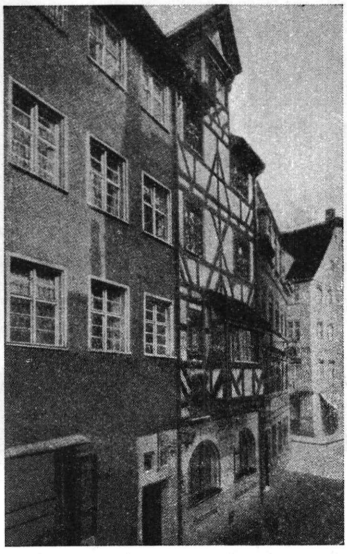

Hans Sachs szülőháza.

[25]) Dániel, 9. rész.

Az Isten igaz szolgájának jó élete.

Pastoralis versben.

Irta: **Andreae Bálint.**

Ha úgy süldő gyerekkorban
Papságról sok jót hallottam,
Hogy mint úsznak a zsírba mind
Tisztelendő jó uraink
S telt bendővel miként hágnak
Nyakára sok víg órának:
No, mondék, ha szerét teszem,
Nekem is lesz papköpenyem
S tudom, hogy majd nem is kurta
Kolbászt hoz a halleluja.
Mert mit adnám magam jogra,
Szegény fejem törve, marva?
Vagy parasztot kurálgassak,
Hogy majd eldönt a ködmenszag?
Nem jutok én így zöld ágra ...
Nosza hát a kathedrára!
Ha itt szólok, más majd fülel;
Ha tombolok, más tűrje el;
Elől járok, más utánom;
Elbólintok, más vigyázzon!

Felkészültem én hát erre,
Tudományból bő részt szedve.
A logika szövevényit,
Rhetorika vastag könyvit
Áttanultam; ég sphaeráit,
A physika mit csak állít,
Erkölcsről mit ethika mond,
S jó Homeros mit rendre hord, —
Mind ezt mint vízfolyás tudtam ...
Egy paraszt se hinné rólam.

Erre jött a kompendiom,
Háromszor ezt is áttúrom.
Torkig voltam így lángésszel,
Majd hogy számon folyt már szélylyel.
Suhogtattam a subám is,
Mintha dékán volnék már is.
Megítéltem amit láttam,
Intézkedtem gyorsan, bátran,
Feladottat megfejtettem,
Ránéztem s már megvolt sebten.

Csak hely nem volt még számomra,
Holott vártam a legjobbra.
De mondék majd valamelyik
Csak nem várat sok ideig.
Káplánnak mégy hamarjába
Majd papnak is nemsokára,
S mint esperes is vesztegelsz,
Míg püspöki székedre lelsz.
S felhágván így a lajtorján,
Tudom lesz is bő adomány.
De Isten ments Harc-erdőtől,
Zord vidék- és bérctetőtől,
Mert a gyomrom bíz borbarát
S jobb szereti Bacchus honát.
Itt szerencsét is lelhetek,
Borral kezdve jó üzletet.
Mert kinél csak szűken csordul,
Kis helyéből ki nem mozdul.
Annak megy csak feljebb dolga,
Ki szekerét — keni, tolja,

De volt még egy passus hátra,
Míg mehetnék kathedrára.
Minthogy többször próbálkoztam,
A beszédből bíz kifogytam.
Rászorultam tehát másra,
Kinek több a tudománya.
Kik csak írtak jó postillát

S jó hírnevük innen bírták,
Mind betevém présem alá,
Míg a nedvét ki nem adá,
S belém folyt mint essentia,
Sok rég hallott sententia.
Elmém így mint malomköve,
Kockásra lőn vésve, ütve.
S bármi casus jött is éppen,
Thémám megvolt gyorsan, készen.

Fel voltam hát így pakolva,
De más még nem tudott róla.
Keresém ígéret földét,
Hol sok a bor, a mező, rét;
Jó hely után szimatoltam,
Hogy mint patkány belopódzam.
Kérdém, hol van oly kedves hely,
Hol mind lesz, mit szívem kedvel,
Bor, gyümölcs, fa, rét és gabna?
Jó választ hej, egy sem adna!
Város szerte körüljárva,
Sok szép ábránd dőlt dugába.
Itt nem tetszett a vén torony,
Ott meg óra nem volt azon;
Majd a paplak nincs kedvemre,
Az én fogam fájna szebbre,
Szóval mit csak szemem láta,
Lelkem azt nem úgy kívánta,
Azt gondolván bölcsen persze,
Rég vár rám a hívők ezre.
Bogaraim ezek voltak,
Napjaim ily dőrén folytak.

Majd utam ez idő alatt
Pázsitos rét mentén haladt.
Itt akadtam egy öregre,
Őszhajú, de szép még szemre;
Gereblyével járt a fűbe;
De dolgában már nem fürge.

Mintha papnak látszott volna,
De gondolám, ily goromba
Munkára nem adja magát,
Inkább könyvét lapozza át
S olvas, mint sok híres férfi,
Száműzve ezt oly jól érti.

Emberemet végig mérve,
Lefogom egy kis leckére:
„Bona dies, öreg uram,
Mit csinál s hát mi dolga van?"
— „Semper quies, ő felele,
Számlálok fűszált domine,
Hogy egy is ne veszszen kárba."
Ez még, mondám, dolgot ád ma;
Köhécselek hát s elkezdem:
„Nem tudom, ha nem tévedtem,

Úgy-e kend a falu papja?"
„Az vagyok, mond, régebb óta,
Mint uracskám világra jött,
Van éve már vagy negyvenöt;
S nem bánnám ha már más ifjabb
Dörögne a parasztimnak.
Mert erőm már mindennap veszt,
Sok munkától gyengül a test,
Tudásunk is egyre apad,
S únott lesz, ki soká marad."
„De, mondék, jó öreg bátyám,
Kend meghízott már a fárán,
Garassa is sok már otthon,
Ezért fordít most a dolgon.
Mit mi ifjak csak szívelünk,
Úgyis fogytán a hitelünk,
S várjuk mohón a szerencsét,
Szép állást és dús menyecskét."

Az öreg mond: „Diák öcsém,
Kendtek látom csikland bőrén;
Fészkelődik logikája,

Hogy ennyire jár a szája.
Tudja, mit szólt erről Luther,
Nála levén egy siheder:
Mi vének, kik ázva fázva
Néztünk ördög hátuljába,
Bóklunk nektek kis doktorkák.
Bár tegnap még fedtek pólyák;
Ki, mint mi, majd úgy lát benne,
Tréfálni biz nem jön kedve."

Szokatlan volt felelete
S fájt, hogy sértőn bántam vele.
Más nótára most hát gyujték,
Kérve, hogy ne haragudjék:
„Ne vegye azt olyan zokon,
Máskor jobban óvakodom,
Szerényebb is leszek, nézze,
De illo tempore kérdve;
Sokat tudnak bíz a vének,
Mint voltak, kik akkor éltek,
Tudományban avatottak
S bölcs vezéri az ifjaknak."
„Rég időkről, mond az, szólok,
Voltak akkor nagy tudósok!
Sorra szedjem, hány derék volt,
Emlékemből ha ki nem holt?
Ők még élnek, meghaltak bár,
A most élők halottak már.
Amit tudok, tőlök vettem,
De mióta ide jöttem,
Elmém sokat gyarapodott,
Hüvelyéből, hogy a magot
Izzadva mint kell fejteni...
Kend is majd ezt megismeri!"
Mondám, „Tán csak lelkészetet
Tanult, de nem bölcseletet
S innen van, hogy a világba
Magát bele nem találta?"
Nevet s gúnynyal tekint reám:

„Hát mi renyhék voltunk talán?
Átúsztuk a grammatikát
S fujtuk rá a poetikát,
Mint rhétorok dikcióztunk
S muzsikából is cincogtunk.
Fejünk gőzölt, mint vasfazék,
Forrott benne sok zagyvalék,
Logikánkban sok volt a zöld,
Négyszögítni mint kell a kört.
Akkor sem termett ám doktor,
Könnyen mint a bunda s bocskor,
S azért magát ki sem marta,
Hogy mit tud, azt dugva tartsa,
S ők sem voltak oly ostobák,
Kétszer kettőt hogy nem tudák."

Az öreg úr hát lefőze,
Nevemen nagy csorbát ütve;
De nem hagyom ezt annyiba;
Hát minek vón a logika!
„Hadd kérjem még, mondék, egyre,
Ha oly sokat tanult össze:
Mint van, hogy a sült parasztja,
Kinek kérges a két marka,
Kendteket úgy deponálja?"

„Úgy ám — felel — deponálja,
Míg a szép légvár összedül
S a sok kása bennünk megfől;
Míg elszáll a fejünk gőze,
Míg elménk kiforr a dőre,
És a praxis jön a házba,
Theóriát kinullázva, —
Ekkor értjük, mi lesz velünk:
Megyünk, ahogy vezettetünk.

E dolgok, mint spanyol falvak,
Olyan furcsák s újak voltak.
„Hogyan? kérdém, a papi rend
A paraszthoz tanulni ment?

S ne tanítsák főiskolák,
Mint fékezzük az ostobát?
S theológiánk szentélye
Holmi parasztbúcsú féle?"

Szól az agg: „No, megbocsátok,
Ti még szabad úton jártok;
Jussatok csak a járomba,
Másnak lesztek a bolondja.
Itt kell hinned, tudnod, tenned,
Tűrnöd, hagynod, félned s venned,
Mit nem szeret s akar senki
S vele szépen csendben lenni,
Mert ki zúgna valamire,
Annak hamar künn a szűre."

Kértem már most az Istenre,
Hogy a dolgot felderítse;
Csak pajkosság volt kérdésem,
Unszolt pezsgő ifjú vérem
S ha velem ezt megértette,
Holtomig is áldom érte.

„Jó, jó — szóla jó öregem —
E beszéd már tetszik nekem,
Figyelj hát és ne csudálkozz,
Ha kedved nem lesz papsághoz.
Halld meg előbb falum baját
S ha viszketeg bánt, gyere hát.

„Mondám, a pap mind azt higyje,
Mihez másnak semmi kedve.
Ő hisz Istent, kit más kerül
S jár idegen bálvány körül.
Hisz az égben, más átkozza,
Mert minden vágy földhöz vonzza.
Ő hisz poklot, mit más gúnyol
S jár a szokott széles úton.
Hisz az örök ítéletben,
S bosszú dúl más gonosz szívben.

Hisz jutalmat, mit más nem vár,
Csak itt legyen telt a hombár.
Hiszi Isten bölcs kormányát,
Míg más itt csak vaksorsot lát.
Hiszi, közel van halála,
S más lelkét ez soh se bántja.
Így hiszi, mit világ tagad,
Mert szemében szálka marad.
Nehéz járját húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

Aztán a pap jól tudja ezt,
Mit nem tanul más örömest:
Tudja, hogy a nagyok fénye
Nincsen Isten tetszésére;
Tudja, hogy a pásztor álma
Sok bárányt visz farkas szájba.
Tudja, hogy a nép zsarnokját
Utódiban is átkozzák.
Tudja, kik most nagyra vannak,
Martaléki mind a pornak.
Tudja, hogy a nagy dobzódás
Nyomán jár a bukás, romlás.
Tudja, hogy az álnok szívér
Örök kín és pokol a bér.
Tudja ő, de nem hallja más,
Sőt hull még rá a kődobás.
Nehéz járját húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

Harmadszor a pap azt tegye,
Mit más alig veszt fejibe.
Az igazat dudálgassa,
Füge lesz bár a jutalma.
S mindíg ottan messe-vésse,
Hol fáj másnak a gyengéje.
Járjon kórház s beteg körül,
Kit más kerül már messziről.
Fogház, kínpad, akasztófa
S látja őt a rossz persona.

Az elszántat vígasztalja
És feddő szót hány a gazra.
Mindenkit ő így kér, takar,
Vezet, fenyít, forráz, vakar.
Eljár minden undok helyre,
Hogy a mocskot kiseperje.
S mind ezt teszi hála nélkül,
Míg majd belé görnyed, vénül.
Nehéz jármát húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

Negyedszer a pap békén tűr,
Mert toronyba jut még végül.
Tűrje népe bálványait,
Babonáját s rút átkait.
Tűrje, ha megúnt az ige
S kéjelgésnek van kelete.
Tűrje népe gúnyját, dacát,
S ha papjára már mit se ád.
Tűrjön boszút és haragot,
Viszályt, szitkot, gyalázatot.
Tűrjön durvát és paráznát
S lássa, amint ki is játszák.
Tűrjön apró s öreg tolvajt,
Fináncot s más hasonló bajt.
Nehéz jármát húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

Ötödször a pap hagyja el,
Mit a világ hévvel ölel,
Bíborát az udvar öltse,
Neki jó a teve szőre.
Elméskedjék az iskola,
Szeretet az ő praxisa.
Ezüst serleg gazdag dísze,
Neki jó a patak vize.
Ha már magát fel is fujja,
Alázatos ő, mint Ura.
Hagyja a test kívánságit,
Ezekre ő nem is áhít.

Hagyja jogát, hasznát veszni,
Van ura s ez elég neki:
Mind ezt másnak engedje át
És még meg is vesse magát.
Nehéz jármát húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

Hatodszor a pap azt félje,
Mit már könnyen elvet félre,
Félje szentül világ végét,
Más olvassa addig pénzét.
Féljen egyház ellenétől,
Ki ravaszul küzd, vág és öl.
Féljen bűnös botrányoktól,
Van benn része elég sokszor.
Féljen a jó szerencsétől,
Gyenge a szív, hamar szédül.
Félje az öntudat szavát,
Tőle soha ne érje vád.
Féljen gonosz társaságtól,
Mely rátör mint ellentábor,
Féljen javak bőségétől,
Ne vakuljon el fényétől.
Ez félelme, aggodalma,
Más pedig jót nevet rajta.
Nehéz jármát húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

Hetedszer a pap vegye el,
Ami másnak ingyen se kell.
Keveset kap, nem hinnétek —
Papot húzni nem is vétek.
Eltartója ahogy tartja:
Savanyú bor s hitvány gabna.
Kínnal adják, mit megszolgált,
Ajándékkép mintegy hozzák.
Fáj, ahogy a paraszt fizet,
Csal ravaszul, mint csak lehet.

Ez rest venni álnok kézből,
Az míg adja, halni készül.
S bár így adják, megköszönje,
Tolvajától zsoldját esdje.
Így hordja a koldustáskát
S végül hagy majd apró árvát.
Nehéz jármát húzza, vonja,
Ő a világ jó bolondja.

No mit szól most ifjú társam,
Van-e kedve még, hadd lássam?
Oly jó az a papi falat,
Hogy amellett csak megmarad?"

Szólék: „Óh jó édes atyám,
Szavad mélyen hatott reám;
Meggyőzettem, s ajkam néma, —
E perc Isten ajándéka.
De szólj tovább, kérlek szépen,
Utam most már merre térjen,
Ha egyszer az Úr elhívott?"

„Ez út, monda, rég megtiport,
Szemed vetéd magas tisztre,
De tengernyi a veszélye.
Világ egyre ostromolja,
De Istennek van rá gondja.

Dicsőbb pálya ennél nincsen,
Mert ezt maga szerzé Isten,
Prédikálni szent beszédét
S így nevelni Isten népét;
Hűségét és igazságát,
Jóságát és nagy irgalmát,
Nagy haragját, nagy türelmét,
Kegyelmét és csudatettét
Hirdetni szent sugallatra;
S vinni üdvre s kárhozatba,
Midőn ember keze, nyelve,

Istentől meg nem vettetve,
Hordja az ég zálogait
S velök utat a mennybe nyit;
S amint azt az Úr rendelte,
Rábízva szent vére, teste,
Szintúgy a szent bőségolaj,
Melytől elszáll a földi baj, —
E rendet ne bántsa senki,
Mert más rend ezt fel nem éri.

S minthogy e rend oly érdemes,
Ha szenved, az természetes.
Az ördög épp ott garázda,
Hova az Úr nyáját zárta.
A világ is legálnokabb,
Ha kit faggat, éppen a pap.
S kísérti szint saját teste,
Míg a kegyes rajt nem veszte.
Így az álnok papok serge,
Egyháznak is sok bajt szerze.
S annyi kára vérontásból
Nem volt, mint képmutatásból.
Ki magát, nem Krisztust nézi
S jó gyümölcse nem dícséri,
Kit elkapat saját esze,
Mert együgyű a szent ige,
Ki vele tart a tömeggel,
Mely kolompost mindíg kedvel,
Szóval ki őrt nem áll ébren,
Sokszor forog az veszélyben.
Sok a veszély s kevés a bér,
Ne szolgáljon pap aranyér
Ki jutalmát már itt veszi,
Az Úr azt majd nem ismeri.
Itt csak munkálj s viselj gondot,
Jutalmadat veszed majd ott.
Ha itt fáradsz lenézetve,
Istennél jutsz tiszteletre.

Kegyes kapzsin nem spekulál,
Mint ki V-ből X-et csinál;
Kegyes pénzhez jutni nehéz,
Rossztól elébb szennyes a kéz.
Kegyes pénzzel megáld Isten,
Gonosz pénzen áldás nincsen.

Az Úr nyáját legeltetni
Hivatlan ne merje senki.
Meghívásod legyen rite,
Asszony, pénz ne játsszék bele.
Isten hív el mások által
Szívbe adott hivatással,
S mint a kegyes Luther hitte,
A községen sok áll szinte.
Felettébb ne siessetek,
Megadja az Úr részetek.
Ám fusson, ki már nem marad,
Az Úr csendben is rád akad,
Hogy ma sok a bérenc szolga,
A sok lótás-futás hozza,
Nem árt mi sem úgy az ügynek,
Mintha helyért sokszor küzdnek.
A megholt még nem is hideg
S helyébe már száz is siet.
Bezzeg üldözés idején
Nem mondták: hej, itt vagyok én!

Ha magad már szent esküvel
Az egyháznak jegyezed el,
Légy bátor és legyen kedved
Terhed békén elviselned,
Mint vevéd az Úr intését,
Tanuld hordni a keresztjét.
Jaj, ha sokat magasztalnak!
Üdv, ha inkább szorongatnak!
Jaj, ha szolgálsz kényelemmel!
Üdv, ha bosszant a bősz ellen!
Jaj, ha gyönyört nyujt a világ!

Üdv, ha inkább tőrt vet reád!
Jaj, ha adtok címre, színre!
Üdv, ha szoktok szerénységre!
Így lesztek majd hű sáfárok,
Világ előtt tövis, átok.

Házi kereszt sem marad el,
Csak úgy, mint más férj is visel;
S ezzel a baj, mint más, úgy ér,
A hogy kinek sors keze mér.
S akarod a módját lelni,
Mint lehet megelégedni?
Földre sokat ne adjatok,
Égre legyen több gondotok.
Szokjék a ház közép szerre,
Nagyzás könnyen visz a jégre.
Ételt kiki megszolgálja,
S nyugvásnak is lesz órája.
Ne higyjetek minden szónak,
Rossz hírt jónál előbb hoznak,
Szegény külsőt ne nézd le, mert
Sokszor rejt az nemes kebelt.
Ne hidd, mit a bölcs sem ajánl
S buzgalmad ne jöjjön korán.
S azt ajánlom végezetre,
Ne bízd magad emberekre,
Az Istenre nézz egyedül,
Embert végy csak segítőül,
Mert emberre bízva magad
Lesz mit futni s kenni sokat.
Mézzel-mázzal elhalmoznak
S az nyer, a ki jobban mozgat."

„Édes uram, szóltam szépen,
Bár jöttem vón ide régen;
Fülem kurtább volna mostan
S nem állnék itt hosszú orral.
Elsodort a bangák céhe,
Ők oktattak dőreségre.

Itt a gyűrű, doktorkalap
S hosszú köntös... egy sem marad!
Hogy majd ha mék a nép közé,
Ne mondják: hát ezt mi lelé?"

Vígan szólt most jó öregem:
„Lásd én kedvem abban lelem,
Leckét adok az ifjaknak,
A miben még hátra vannak.
Bár a kik úgy fennhéjáznak
S baráti a kópéságnak,
Nem tűrik, hogy mi vén csontok
Bizgassuk, mi az ő dolgok.
De sajnos szint azt is tudom
S fájdalmamat nem titkolom,
Hogy nem mind pap, ki fekete,
S a pap sem mind Krisztus híve,
Mindíg az ép színű se jó
S a jó még nem szájba való."

S most a derék öreg hiva
Magához, hogy menjünk haza,
Beszédből már volt bő részünk,
Rá most hát kis levest öntsünk.
Így madarát, a szép csinost,
Melyet fogott, elviszi most
Az anyjuknak megmutatni;
Neki sem új az ilyesmi,
Textust mond rá könnyű szerrel...
De ni, itt már a ház közel!
Mintegy varázsütéssel itt
Vágta szét sok gond bütykeit;
Öröm s baj itt váltak egymást
S nyert sok házi seb orvoslást.
Vihar elől ide bújt el,
Balsorsban ez volt a menhely.

Szégyen s öröm vittek arrább,
Majd szoros volt szívem, majd tág.

Rövid eszem tanult sokat
S bánatom jobb ösvényt mutat.
Habár Olaszhont láthatnám,
Még azért is ezt nem adnám;
Mert ily honfiszív egy maga
Drágább mint sok jött ment hada.
Ez elmondja bűnöd, hibád,
De Istenben vigaszt is ád.
De ki fecseg s dörmög rája,
Vagy kásával tele szája,
Kár rá pénzt s időt veszteni
Mert hasznát nem veszi senki.

S most pajtásim kívánom hát,
Hagyjátok a csörgő sapkát
S úgy legyetek Úr szolgái,
Bár sok jó itt nem fog várni.
Így tartok én öregemmel,
Aki tud, ám szóljon szebben!

Andreae János Bálint
(1586—1654)

Rövid tájékoztató a szerzőről.

Andreae János Bálint, württembergi fősuperintendens, a XVII. század legeredetibb theologusainak egyike, a híres Andreae Jakab unokája. A nagyapa a XVI. században élt (1528—1590), Luther tanítványainak táborához tartozott. Kiváltképen Luther úrvacsorai tanát védte nagy határozottsággal, sőt időnként kiméletlenséggel. Hitbeli meggyőződéséért üldözést is szenvedett. Ő a „Sváb Concordia" szerzője (1574). E mű egyik forrásául s alkateleméül szolgált egyházunk utolsó hitvallási iratának, a „Formula Concordiae"-nek. Része volt a Concordia-könyvnek, hitvallásaink gyűjteményének szerkesztésében és kiadásában (1580).

Az unoka, Andreae Bálint János, más korszak szülötte, más nemzedék tagja. A 30 éves háború zordonságai és kegyetlenségei, amelyeknek szemtanuja volt, az ő vallásos meggyőződését, mely a szigorúan orthodox lutheri felfogásból fakadt, legalább megnyilatkozása formáiban lágyabbá, mások meggyőződése iránt megértőbbé tették és a segítő szeretet hirdetésére indították. A tan egységénél és fejtegetésénél fontosabbnak tartotta a keresztyén élet bensőségét és tisztaságát. Ifjúkorában megragadta lelkét a genfi egyházi fegyelem; az egyház újjászületésének biztos útját látta benne; bűvöletét az ágostai hitvallás győzte le, mely mélyen gyökeret vert lelkébe. Irataiban általában, de legfőképen költői műveiben élesen gúnyolta azokat a lelkészeket, akik csupán a kifogástalan tanvallásra, a szabályoknak tökéletesen megfelelő tanításra vagy a szép, megvesztegető szónoklatra törekesznek s egyéb kötelességeiket elmulasztják. De ugyanily hévvel s elmeéllel ostorozta az egyházat bilincsbetörő, rajta zsarnokoskodó államhatalmat is, valamint a földi javakon odaadással csüggő tömeget. Tiszta evangéliumi hitű és életű egyházat akart teremteni ugyanolyan hitű és életű hívőkkel. Lelkesedett Arndt

János misztikus színezetű kegyességéért is. 1620-ban superintendens volt Colmban, 1639-ben—1654. Stuttgartban udvari lelkész és a württembergi országos egyház vezetője. E tisztében református mintára szigorú egyházi fegyelmet akart meghonosítani, de annyi akadályba ütközött, hogy elfáradva és elkedvetlenedve, 1650-ben lemondott tisztéről.

Művei jobbára épületes, áhítatos művek. Megrajzolta egy eszményi keresztyén város lelki képét, amelyben a tiszta hitű keresztyének az evangéliom törvényei szerint élnek. A nevelésügy körébe vágó dolgozatai szintén akadtak. Általában minden munkamezőn örömmel és kitartással dolgozott, ha az egyház újjászületéséhez közelebb jutott általa. „Az Isten igaz szolgájának jó élete", amelyet közlünk, igazán eredetiségre valló költői alkotás. Kiválik többi közül, mert egyiránt jellemző a korra és a költőre. Szelíd humor, játszi élc, csípős gúny, vonzó szellemesség váltakozik benne, — de ez írói tulajdonságok úgy tűnnek fel, mintha a lelkipásztort és prófétát egyformán díszítő magasztos erkölcsi tulajdonság, az igazságszeretet öltözetéül szolgálnának. Nyelve Luther nyelvére emlékeztet; érdes, darabos, kifejező; mondatai, mintha egy szikláról levált görgeteg darabjai volnának. A fordítónak sikerült legyőznie a magyar költeménnyé öntés rendkívüli akadályait és nehézségeit. E siker főoka, hogy a szerző és tolmácsolója lelkét meleg benső rokonszenv köti egymáshoz. Nem a szavak és mondatok beszélnek, hanem a bennök tükröző lelkek.

Másfél századnál hosszabb idő telt el s a költeményen nem látszott semmi avulás. Az igazi értékek nem is avulhatnak el, mert nem a múló percnek szólnak mulandó habéletű kicsiségekről, — amelyek reggel virágoznak s estére már elhervadnak, hanem az emberi lélek életének titkait tárják fel s értékgyarapodást jelentenek. A művelt ízlésű Herder, a német irodalomnak egyik elsőrendű nagysága, elragadtatással nyilatkozik e költeményről. „E költeményben Andreae életének emlékeit, a lelkipásztori pályán szerzett tapasztalatait, belső emberének egész kincsét kiöntötte arról, minek kell lennie valójában a lelkészi hivatásnak, mi a lelkipásztori élet öröme és bánata, becsülete, di-

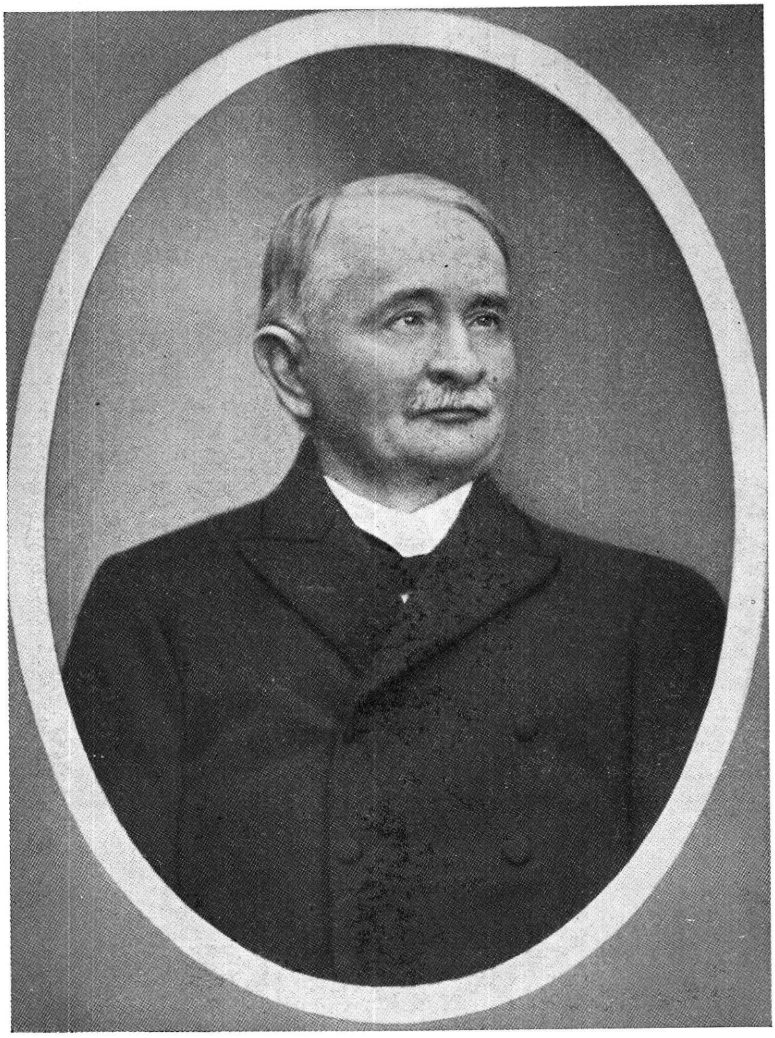

D. Payr Sándor.

csősége és gyalázata. Mindezt olyan nyelven írta meg, amit én minden kis cikkben, versben, prózában nagyarabecsülök és irígyelek; aminek fő jellemző vonásai a szellemesség, igazság, finomság és az eredeti, hamisítatlan német zamat."

Azt hisszük, olvasóink, a mű átolvasása után igazat adnak Herdernek s egyenlőképen hódolnak a mű szerzőjének s a fordítónak, mert a költőt a magyar léleknek megfelelő nyelven tudta megszólaltatni. **(K. S.)**

D. Kovács Sándor búcsúbeszéde D. Payr Sándor ravatalánál a Magyar Luther Társaság nevében.

1938. február 1. Sopronban, a hittudományi kar épületében.

Elhoztam a Magyar Luther-Társaság koszorúját a történetírónak, aki mozgalmas élő világot tárt fel előttünk a felbányászott adatok özönéből. Minden apró részlet, minden kis jelentéktelennek látszó adat valóságos érték és drága kincs volt szemében, amit talán az évszázadok rétegei eltemettek, mint a földomlás a hegy lábjában rejtőzködő falucskát munkás lakóival együtt, de lelke ösztönszerűleg megérezte, hogy a föld alatt valaha élet lüktetett, aminek emlékeit kötelesség az utókor elé tárni. A részleteket nem az ítélő bíró hideg pártatlanságával mérte, hanem a mult idők emlőjén nevelkedett gyermek áhítatos szeretetével, amelynek az édesanya egyetlen árva hajaszála, a ruhájából maradt színevesztett foszlány nagyobb és boldogítóbb érték széles e világ minden kincsénél, mert mindegyik az édesanyát, az életadó életet állatja lelke elé. Szabad-e, nem bűn-e szemetes kosárba vetni valamit, ami az övé volt, ami róla szállott, szeretetét hirdető emlék? Minden kis részlet egész csonkítatlan élet az ő szemében, amelynek izzását egyedül az ő szemei látják. Bárki más eltévedt volna az adatok végtelen rengetegében, — ő biztos kézzel fogta a tájékoztató ariadne-fonalat. A tanítványok egész serege szükséges ahhoz, hogy feldolgozza az asztagnyi anyagot, amit lázban égő szorgalommal egybegyüj-

tött és befejezze azt, amit ifjúi hévvel megkezdett. Lelke önmagát felejtő ámulattal merült el régi énekköltészetünk, egyházi zenénk sajátos belső világába, benne kereste az emberöltők igazi rejtett életét, mely hajt és nyílik a hómezők alatt is s amelyet a holtakat feltámasztani tudó lelki szemek látnak, de testi szemek soha.

Most elmegy — visszajöhetetlenül, mégha ezer szív óhajtása, ezer ajak imádsága hívná is vissza. Amit szólunk hozzá, nem hallja többé. Első, egyetlen eset, hogy kérésünk hiába zörget ajtaján. Megy a mennyei atya szavára, mint engedelmes gyermek, amint engedelmes gyermekként indult el ugyanazon hívó szóra a tövises pályán, amelynek tövisei is virágokká váltak tekintetétől. Földi útját bevégezte, a másik most nyílt meg előtte. Az új élet ajtaja feltárul — óh nem az érdemek előtt, — amikkel a földön az ember értékét mérik s amelyek, ha vannak, meggyőződésed szerint a lélekbe szállt isteni fény kisugárzásai csupán, hanem élő hited előtt, mely benned soha ki nem aludt, sőt el sem bágyadt, el sem halványodott soha. A hit előtt, amivel írtál és tanítottál; a hit előtt, amivel Jézushoz, általa és vele Istenhez közeledtél. A te hited megtartott téged itt lenn a földi életben a gyarló emberek között és megtart téged ott fenn mennyei atyád, a szent és kegyelmes Isten előtt! Ámen!

THER-KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM FÜZETEI

Szerkeszti D. KOVÁCS SÁNDOR

r a wormsi gyűlésen. Emlékezés 1521-re. Írta **Kovács** **ır.** Ára 60 fillér.

izmus és pesszimizmus az evangélium világításában. **r. Pröhle Károly.** Ára 60 fillér.

Radványszky Albert egyetemes felügyelő székfoglaló **le 1923 március 22-én.** Ára 60 fillér.

ır költők hitvilága. Írta **dr. Tolnai Vilmos.** Ára 60

tus Konrád budai pap, Luther jó barátja. Írta **Payr** **ır.** Ára 1 pengő 50 fillér.

karnak a magyar protestánsok? Írta **D. Raffay Sándor.** 0 fillér.

adás törvénye a keresztyénség történetében. Írta **Ko-** **Sándor.** Ára 60 fillér.

i, otthon, nemzet. Írta **D. Raffay Sándor.** Ára 60

gyház és a munkásmozgalom Svédországban. Írta **nann Axel.** Fordította **dr. Szeberényi Lajos Zs.** Ára lér.

tus Konrád könyvecskéje Magyarország és Ausztria **sáról.** Írta **Payr Sándor.** Ára 60 fillér.

Balogh Péter emlékezete. Írta **dr. Mágócsy-Dietz Sán-** Ára 60 fillér.

yeri birodalmi gyűlés történelmi jelentősége. Írta **D.** **s Sándor.** Ára 60 fillér.

r Kiskátéja. Írta **D. dr. Pröhle Károly.** Ára 80 fillér

zódi falfestmények. Írta **dr. Hittrich Ödön.** Ára 80

gostai hitvallás négyszázados emlékévének okirattára. esztette **D. Kovács Sándor.** Ára 1 pengő 50 fillér.

gostai hitvallás világátreformáló ereje. Írta **dr. Bruck-** **yőző.** Ára 1 pengő.

r és a magyarok. Írta **D. Payr Sándor.** Ára 1 pengő lér.

gostai hitvallás magyar fordításai. Írta **Sólyom Jenő.** pengő 50 fillér.

gostai hitvallás időszerűsége. Írta **D. Kapi Béla.** Ára gő.

áv Adolf svéd király világtörténelmi jelentősége. Írta **ruckner Győző.** Ára 1 pengő 20 fillér.

gyar reformátor. Írta **Kovács Sándor.** Ára 50 fillér

olsó nádorné, Mária Dorottya emlékezete. Írta **Kovács** **ır.** Ára

A LUTHER-TÁRSASÁG ÚJ KIADVÁNYAI:

1. Két emlék a reformáció korából.
   Hans Sachs: **A wittenbergi fülemile.**
   Andreae Bálint: **Az Isten igaz szolgájának jó élete.**
   Mindkettőt fordította: D. Payr Sándor. Képekkel. 8°.
2. Luther Márton: **A katona hivatásáról.**
   Lehet-e idvességes a katona hivatása?
   Fordította: Márton Jenő. 8°.
3. **Tessedik Sámuel élete és munkássága.**
   Írta: Nádor Jenő. Népirat. Képekkel.
4. **Petőfi családi költeményei.**
   Sajtó alá rendezte és az életrajzot írta: Vályi Nagy Géza, a Petőfi Társaság tagja. Képekkel. 8°.
5. **Az utolsó nádorné. Mária Dorottya emlékezete.** Írta: D. Kovács Sándor. Arcképpel. 8°.
6. **A Miatyánk képekkel.**
   Luther Miatyánk éneke magyar sziveknek. Szász Béla fordítása. 8°. Új kiadás. Ára 1 pengő és finomabb kivitelben 3 pengő.
7. **Somogyi Béla: Tanterv és Utasítás** a magyarországi evangélikus népiskolák számára. 8°. Ára fűzve 2 pengő 40 fillér.
8. **Bereczky Sándor: Bibliai Történetek.**
   Új kiadás. 8°. Ára fűzve 1 pengő 80 fillér.

96.005. Hornyánszky Viktor R.-T. m. kir. udvari könyvnyomda, Budapest.
Felelős vezető: Nemes Lajos.